

Neoliberalizmin Nomosu: Egemen İktidar İle Biyoiktidar Arasında

Salih AKKANAT¹

06 Aralık 2014’de alındı; 05 Haziran 2015’de kabul edildi.
12 Eylül 2015’den beri erişime açıktır.

Received 06 December 2014; accepted 05 June 2015.
Available online since 12 September 2015.

Araştırma Makalesi/Original Article

Özet

Neoliberal döneme ilişkin bazı yorumlarda üretim biçimindeki, tüketim alışkanlıklarındaki ya da istihdamın yapısındaki dönüşüme paralel olarak devletin geleneksel fonksiyonlarında da yapısal bir dönüşüm meydana geldiği düşüncesi öne çıkmaktadır. Bu düşünce biçimi özellikle siyaset felsefesinde devleti ve egemenliği temel alan yaklaşımların neoliberal dönemin iktidar ve baskı düzenini açıklamakta yetersiz kaldığı şeklinde bir görüşe yol açmaktadır. Ancak gerçekten de neoliberal iktidar düzeni devlet ve yasa merkezli analizler terkedilerek anlaşılabilir mi? Bu makale, Schmitt’in “dünya düzeni” ve “yeryüzünün yasası” kavramları üzerinden Foucault’nun biyoiktidar paradigmasının tarihsel ve jeopolitik boyutunun eksikliğine dikkat çekmektedir. Egemenlik paradigmasının ulus devletlerin yeryüzünün yasası olduğu bir döneme özgü olduğu kabul edilmekle birlikte neoliberal iktidar düzeninde spekülasyon sermayeden sağlanan kazancın, egemen iktidarın tasarrufları ile nasıl işbirliği halinde çalıştığının bilinmesi gerektiğinin üzerinde durmaktadır. Dolayısıyla makale neoliberal dönemde iktidarın hem egemen iktidar perspektifi hem de biyoiktidar perspektifinin yani neoliberal iktidarın mikro (Foucault) ve makro (Schmitt) boyutlarının birlikte düşünülmesi ile anlaşılabilirliğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, güvenlik, iktidar, egemenlik, Foucault, Schmitt.

JEL Sınıflaması: Z00.

© 2015 Published by EYD

¹ Yazışmadan sorumlu yazar (Corresponding author). Gümüşhane Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Gümüşhane, Türkiye. E-mail: salih.akkanat@gmail.com

Abstract

The Nomos of Neoliberalism: Between Sovereign Power and Biopower

Some approaches on neoliberalism claims that conventional functions of state have been changed fundamentally as a result of the transformations in several areas such as the form of production, consumption patterns or the structure of employment. This point of view results in the devastating effects on political theory based on state and sovereignty because of the inadequacies of it to comprehend the order of oppression and power in neoliberalism. However is it really possible to understand the order of power in neoliberal era by leaving aside the state and law based analysis? This article points out the lack of historical and geopolitical dimension of Foucault's paradigm of bio-power through the concepts of "world order" and "the nomos of the earth" in Schmitt's works. Although it is a fact that the paradigm of sovereignty is an exposition of nation states era as the nomos of the earth, the article insists on the necessities of complicity in between the profit of speculative capital and initiatives of sovereign power in neoliberalism. Consequently the article defends the idea is that the power in neoliberalism can be understand only preserving both the perspective of sovereign power and the perspective of bio-power that is to say the micro (Foucault) and macro (Schmitt) dimensions of neoliberal power.

Keywords: Neoliberalism, security, power, sovereignty, Foucault, Schmitt.

JEL Classification: Z00.

© 2015 EYD tarafından yayımlanmıştır

Bu makalenin adını ve doi numarasını içeren aşağıdaki metni kolayca kopyalamak için soldaki QR kodunu taratınız. Scan the QR code to the left to quickly copy the following text containing the title and doi number of this article.

The Nomos of Neoliberalism: Between Sovereign Power and Biopower
<http://dx.doi.org/10.5455/ey.35708>

1. Giriş

Neoliberalizmin siyasi, ekonomik ya da kültürel düzeni gibi bir şeyin varlığından bahsetmek, bu gibi konular üzerinde düşünenleri her zaman ikircikli (ambivalent) bir tutum almaya zorlamıştır. Ulusal kimlik duygusunun canlanmasıyla kimliğin tekil aidiyet alanları arasında parçalanması; finansal sermayenin akışkanlığı ile yerel ekonomilerin ve özellikle işgücü piyasalarının öneminin artması; siyasi toplulukların bölgesel birliktelikler içinde giderek daha fazla anlam kazanmaya başlaması ile yerinden yönetim doğrultusunda yoğunlaşan demokratik baskılar ya da devletin egemen iktidar olarak otoritesinin teröre karşı savaş ve güvenlik siyasetleri ile daha fazla görünür olması ile artık devletin egemenlik aygıtlarının kullanımıyla açıklayamayacağımız yeni bir iktidar düzeninde yaşadığımız gerçeği arasındaki karşıtlıklar bu ikircikli tutum hakkında bir fikir verir.

Bu makale, özellikle son örnekten hareketle, neoliberalizmin sermaye birikim stratejileri bağlamında risk yönetimine ve güvenliğe vurgu yapmasının, Hobbes ve Schmitt'in düşüncelerinden bildiğimiz devlet ve egemenlik teorilerinde nasıl bir dönüşüm meydana getirdiğini anlamaya çalışmaktadır. Başka bir deyişle, Foucault'nun son dönem ders notlarında savunduğu gibi, neoliberalizmin iktidar ve şiddet düzeni artık egemenlik, norm ya da yasadan hareketle kavranamayan; yaptırım veya cezanın ya da ödüllendirmenin bireysel yeterlilikler doğrultusunda rastlantısal olarak şekillendiği yeni bir iktidar düzeni mi öngörmektedir? Giorgio Agamben (2006) gibi kuramcılar Carl Schmitt'in düşüncelerinden yola çıkarak, yaşamın, Foucault'nun çalışmalarının tersine, norm ve istisna ayrımı üzerinden işleyen egemen iktidar düzenine daha bağımlı hale geldiğini öne sürmektedir. Onlara göre, mülteci sorunu, sınır boylarında yükselen egemenlik duvarları, Guantanamo'nun temsil ettiği her türlü hukuksuzluk bunu kanıtlamaktadır. Dolayısıyla, egemenlik merkezli bakış açısıyla yönetimsellik merkezli bakış açısının, neoliberalizmin ne tür bir iktidar düzeni sunduğu konusunda karşıt konumlar oluşturdukları görülmektedir. Bu makale, aslında her iki yaklaşımın da geçerli bir analiz perspektifi sunduğunu öne sürmektedir. Neoliberalizmin iktidar ve şiddet düzeninin ancak her iki bakış açısını da muhafaza ederek anlayabileceğimizi iddia etmektedir. Bu nedenle, makale, Carl Schmitt ve Michael Foucault'nun egemenlik ve iktidar kuramını birlikte okumayı önermektedir.

Weimar Almanya'sının ünlü hukuk kuramcısı Carl Schmitt (2002) tarafından geliştirilen "istisna hali" kavramı, egemenin toplumsal düzeni sağlamak gibi gerekçelerle tek başına verdiği bir kararla hukukun dışına çıkabileceğine ve yasayı askıya alabileceğine işaret eder. Modern devletin temel niteliklerinden biri olan egemenliği yeniden formüle eden Schmitt (2002: 13-14; 2006a: 46-48), egemeni, normatif her türlü ölçünün ne olacağına; hukukun dışında, ötesinde ve öncesinde siyasal birliğin dışında tutulacakların dolayısıyla "istisnaların" kimler olacağına "karar" veren bir "özne" olarak tanımlar. Siyasal birliği ve toplumsal düzeni sağlama almak adına egemen, kimin "dost" kimin "düşman" olduğuna yasanın ne söylediğine bakmaksızın karar verir. Yasanın askıya alınması, bireyleri, yasanın korumasından yoksun kılmakta ve onları, doğa halinin mutlak şiddetine maruz bırakmaktadır.

Bu açıdan, aslında Foucault'nun egemenliğe yaklaşımıyla Schmitt'in düşüncesi örtüşmektedir. Foucault'da egemeni ancak negatif bir güç olarak tasavvur edebileceğimizi söylemektedir. Ona göre egemen, insanları, yaşamalarına izin vererek ya da ölüme terk ederek hükmünü icra eden bir güçtür. Devlet kuramının hâkim paradigması olarak tanımladığı

egemenliği merkez alan iktidar anlayışının belirleyici özelliği, Foucault'ya göre, egemen iktidarın ölüm ve hayat üzerindeki hakkıdır (Foucault, 2010: 100). Uyuğun egemenin karşısındaki konumu kendi hayatı üzerinde herhangi bir tasarruf hakkına sahip olmayan bir konumdur. Uyuğunların hayatı ile egemenliğinin devamı arasında yapısal bir bağ kuran egemen için öldürme hakkı, aynı zamanda yaşatma hakkıdır. Egemen iktidarın, “yaşatma üzerindeki etkisi egemen öldürebildiği andan itibaren kullanılır” (Foucault, 2003: 246).

Bununla birlikte Foucault, özellikle 18. yüzyıldan itibaren hükümler devlet-egemen iktidar anlayışının çöküşüne tanıklık ettiğimizi öne sürecektir. Özellikle liberal siyasal iktisat düşüncesinin eleştirel söylemine odaklanarak iktidarın yapısındaki kaymanın izlenebileceğini savunur. Ekonomik mübadele özgürlüğü, egemen devletin yargısal müdahaleleri ve kılıç hakkı yerine, bir denetim biçimi olarak “güvenliği” gerektirmektedir. Foucault liberal siyasal iktisadın, güvenliği, egemen iktidarın kararcılığından farklı bir iktidar biçimi olarak keşfettiğini öne sürer.

Schmitt'in egemen iktidarın ortaya çıkışına ve doğasına ilişkin gözlemleri ise farklı bir seyir izlemektedir. Schmitt'e göre, egemen iktidarın şekillenişini özellikle “dünya düzeni” ve “emperyalizm” kavramlarından bağımsız düşünmek mümkün değildir; bunlar eş zamanlı ortaya çıkmışlardır ve aralarında organik bir ilişki vardır. İşte tam da bu noktada Foucault ve Schmitt'i neden birlikte okumamız gerektiği sorusu anlam kazanır. Schmitt, Hobbes'un Leviathan'ını model alan bir egemenlik teorisiyle hareket ettiği için, ekonomik ilişkiler alanında daha az devlet müdahalesi talep eden neoliberalizmin özgül stratejilerini açıklayabilmek bakımından yetersiz kalmakta; oysa Foucault'nun 1970'lerin sonundaki ders notları ise, klasik liberal iktisadın etosunu açıklamak bakımından son derece verimli bir başlangıç noktası sunmaktadır (Cooper, 2004: 516). Gerek, Güvenlik, Toprak, Nüfus (1978-1979) gerekse Biyoiktidarın Doğuşu (1979-1980) bize, davranışlara yasaklar koyan yasa düzeninden ve bedenleri terbiye eden disiplinden farklı olarak, Foucault'nun “yönetimsellik” dediği olası toplumsal fenomenleri önceden tahmin eden, olasılıkları hesaplayan ve onları şu ya da bu yöne sevk eden bir iktidar mantığının şekillenmekte olduğunu haber vermektedir. Bu nedenle, Foucault'nun söz konusu seminerleri, neoliberal iktidar ve şiddet düzeninin işleyişi hakkında oldukça erken bir tarihte isabetli öngörülere sahiptir.

Yine de böyle olmakla birlikte, Foucault'nun analizinin, neoliberalizmin mikro-politiğiyle fazlasıyla sınırlanmış olduğu ve neoliberal siyasetin küresel-makro politiğiyle pek fazla ilgilenmediği görülmektedir. Kaldı ki Cooper'ın (2004: 517) da işaret ettiği gibi,

Foucault'nun klasik liberal iktisadın doğuşuna ilişkin analizinde dahi emperyalist yayılmaya, sömürgecilik savaşlarına ya da küresel düzen konularına yer verilmemiş olması dikkat çekmektedir. Bu açıdan, Schmitt'in siyaset felsefesinin -özellikle Yeryüzünün Yasası (2006b) (The Nomos of Earth) - Foucault'nun çalışmalarının eksik parçasını yani jeopolitik boyutu tamamladığı söylenebilir. Schmitt, bu metninde egemen-anayasal devletin oluşumunu ya da inşasını; yerli halkların-kültürlerin işgali ve yeni bir dünya düzeninin yükselişi bağlamında değerlendirmektedir.

Schmitt'in mekânsal ve siyasal açıdan küreselleşme kavramının tarihine ilişkin yazdıkları bu nedenle fazlasıyla önem kazanmaktadır. Schmitt'in dikkat çektiği "küresel düzen fikrinin ya da dünya düzeni sorununun" 1990'lardan sonra NATO çerçevesinde benimsenen "önleyici müdahale" ya da "teröre karşı savaş" doktrinleri bağlamında güncelliğini koruduğu ve neoliberalizmin jeopolitik boyutunu oluşturduğu öne sürülebilir. Bununla birlikte diğer taraftan da neoliberal küreselleşme projesinin, Foucault'nun güvenlikle ilgili çalışmalarının egemenlik karşıtı söylemi içinde yeniden anlamlandırılması gerekmektedir. Gerçi Foucault, iktidar biçimlerinin evriminde ardışık bir sıranın gözetilemeyeceğini; bütün iktidar biçimlerinin eş zamanlı olarak varlıklarını sürdürebileceğini savunmuştur. Güvenlik, Toprak, Nüfus seminerinde Foucault (2013), egemen iktidarın, askeri, siyasi, ekonomik kriz anlarında biyoiktidar düzeninde bile olsa yeniden etkinlik kazanabileceğini ve önem kazanacağını söyler. Aynı zamanda yine Biyopolitiğin Doğuşu seminerinde devletin neoliberal dönemde, bireylerin tutumlarını yönlendirme ve bireylerin kendileriyle yeni bir ilişkisinin üretilmesi gibi görevler üstlendiğinin altını çizer (Dardot ve Laval, 2012: 9). Bu yorumlar Foucault'nun egemen iktidar figürüyle işinin bitmediğinin göstergesidir. Foucault'nun biyoiktidar yaklaşımında -Agamben'in (2001: 14) dikkat çektiği gibi egemen iktidar ile yönetsel iktidarın nerede ve nasıl birleştiği ile egemen iktidarın statüsü konusu belirsizliğini sürdürmesine rağmen beden üzerinden işleyen disiplinci iktidar pratikleri ile nüfus üzerinden işleyen düzenleyici iktidar pratikleri kesişmektedir. Demek ki Foucault'nun neoliberalizmin mikro-politiğine ilişkin analizi ile Schmitt'in dünya düzeni fikrini birlikte okumak, neoliberalizmin siyasi-ekonomik stratejileriyle egemen iktidar düzeni arasında ne türden bir ilişki olduğunu açığa çıkarmamıza yardımcı olabilir.

2. Klasik Liberalizmde Egemenlik ve İktidar

2.1 Michael Foucault: Klasik Liberalizm, Risk ve Güvenlik

Schmitt'in egemenlik teorisinin neoliberalizmin özgül iktidar stratejilerini açıklayamamasının temelinde aslında Hobbes'un özgürlük, güvenlik, risk kavramlarıyla devletin konumu arsında kurduğu bağlantıyı benimsemesi yatar. Bilindiği gibi Hobbes, doğa halini, herkesin yaşamını kaybetme tehlikesi içinde bulunduğu ancak tam da bu nedenle yine herkesin tam olarak özgür sayılabilecekleri bir durum olarak tasvir eder. Hobbes, egemen iktidarı, toplumsal ve bireysel varoluşa dışsal bir güç olarak incelemeyiz. Egemen iktidarı düşünülebilir ve "meşru" kılan insanın doğuştan güç ve iktidar istencine içkin bir varlık oluşudur. Egemen iktidar, bu nedenle, "varsayımsal" [hypotetical] bir ilke değil "türeyimsel" [genetic] bir gerçekliktir. Bu bakımdan Nietzscheci anlamda güç istenci, Hobbes için, bütün geri kalan isteklerin kendisine indirgenebileceği bir istektir ve onun siyasal antropolojisinin merkezinde bulunur (Hünler, 2003: 19).

Hobbes'un devlet teorisinde gücün merkeziliği, sivil/siyasal toplumun dışında veya öncesindeki toplumsal ilişkilerin sonsuz bir rekabet veya yarış ortamında gelişmesine yol açar. Toplumun her bir üyesi, güç istenci içinde hareket eder ve bu durum, insanların birbirleriyle olan ilişkilerini şekillendiren temel güdüdür. Oysa güç arayışı insanları birleştirmekten çok güvensizliğe sürükler. İnsanların bedensel ve zihinsel açıdan eşit yaradılıştaki olmaları güvensizlik ortamını pekiştirir. Böylece, "iki kişi aynı anda sahip olamayacakları bir şeyi arzu ederse, birbirlerine düşman olurlar ve esas olarak varlığını korumak ve bazen de zevk almak olan amaçları uğruna, birbirlerini yok etmeye veya egemenlik altına almaya çalışırlar" (Hobbes, 1995: 93). Sonuç olarak Hobbes, insan doğasında güç istenci gibi temel antropolojik bir varsayımdan yola çıkarak, egemen gücün/iktidarın veya toplum yasasının varoluş nedenlerine yönelik insanların tek tek bireyler olarak (doğaları gereği) ne tür ilişkiler içinde bulunduğunun bir betimlemesini verir. "İnsanların kendi güçlerinden ve yaratıcılıklarıyla sağladıkları şeylerden başka güvenceleri olmadan yaşadıkları" bir ilişkiler ortamının sonucu "herkesin herkese düşman" olduğu, şiddetli ölüm korkusu ve tehlikesinin hâkim olduğu ve –Hobbes'un (1995: 94) ünlü deyişiyle– insan hayatının "yalnız, yoksul, kötü, vahşi ve kısa sürdüğü" bir "insanlık durumu"dur.

Demek ki iktidarı egemenlik üzerinden yorumlamaya çalıştığımızda mutlak özgürlük hali ile mutlak korku hali arasında ayırım yapmak olanaksızdır. Doğa halinde yasa yerine kaos

hüküm sürmektedir; Schmitt'in deyişiyle kaosa uygulanabilecek hiçbir norm yoktur. Bu durumda kaosun yani güvensizlik halinin yerini herkesin eylemlerinden, davranışlarından dolayı sorumlu tutulabileceği bir yasa düzenine bırakması gerekir. Şiddet, kaos ve güvensizlik halinin yerine; herkesi, kusur ve sorumluluğuna göre cezalandıracağı bir hukuki düzen kurmak üzere egemen iktidar ortaya çıkar. Egemenin öncelikli görevi, güvensizlik yani doğa halinin kaosa son vermektir.

Liberal iktisat düşüncesinin iktidar ya da düzen anlayışının egemen iktidar anlayışından tamamen ayrıldığı nokta tam da burasıdır. Liberal iktisat; kaosa, güvensizliğe, riske ve rastlantıya yani Hobbes'un defetmek üzere yardıma çağırdığı ne varsa tümüne birden farklı bir anlam yükler. Liberal iktisat, rastlantı ve riskin, toplumsal uzamdan uzaklaştırılmak şöyle dursun ekonomik mübadele ve ticaret hayatı için asli önem taşıdığını; devletin temel görevinin de ekonomik mübadele ve ticari hayatın varlık koşullarını güvence altına almak olduğunu savunur (Cooper, 2004: 518). Piyasa özgürlüğü ya da serbest piyasa mantığında, güvensizlik, ticari hayatı harekete geçiren en temel, indirgenemez bir unsurdur. Kâr şansı ya da kayıp ihtimali olmaksızın bir ticaret hayatının varlığından bahsetmek imkânsızdır. Bu nedenle, liberal siyaset felsefesinde güvensizlik ve risk, özgürlükle birlikte anlam kazanır ya da biri diğesinde somutlaşır. Dolayısıyla, egemen iktidar modelinde doğa hali kurgusu, risk ve rastlantının şiddetini mitsel, yasa-öncesi bir geçmişe hapsedip riski bertaraf etme faaliyetini siyasal düzenin birinci ilkesi haline getirirken; klasik liberal iktisat için, rastlantı ve risk, hiçbir zaman tam olarak bertaraf edilemeyen ve bu nedenle kazanç ve kayıplara aracılık ederek var olan bir siyasal-ekonomik düzen anlayışına iliştilir.

Bu durumda, egemen iktidar, kusur ve sorumluluk mantığına göre düzeni sağlarken; klasik liberal iktisat haz ve acı; kayıp ve kazanç mantığına göre işler. Rastlantı, klasik iktisada göre, ne düzenlenebilir ne de yasaklanabilir bir fenomendir; bu nedenle, hukuktaki hata ya da kusur mantığı üzerinden anlaşılamaz. Rastlantı sadece sonuçları üzerinden bir düzenleme konusu olabilir ve istenmeyen sonuçlarını hesaplamak, öngörmek ve duruma göre önlem almak gerekebilir. Bu nedenle, rastlantının klasik liberalizmde, olasılık hesaplarına tabi kılındığı ve hesaplanabilir bir risk faktörüne dönüştürüldüğü söylenebilir. Bu çerçevede, klasik liberal iktisat rastlantıyı toplumsal-siyasal düzen için ontolojik bir ilke düzeyine yükseltir ve risk, özgürlük ve yasa arasındaki ilişkileri bu ontolojik ilkeye göre yeniden tanımlar. Böylece, kendi kayıp ve kazanç mantığına göre işleyen; dolayısıyla, egemen iktidar düzeninin biçimsel hukuki sınırlarından bağımsız olarak var olan ve hatta devleti, kendi

hareket kanunlarına uymaya zorlayan yeni bir iktidar düzeni ortaya koyar (Cooper, 2004: 518).

Liberalizmin “minimum devletini” bu değişen iktidar düzeni çerçevesinde düşünmek gerekir. Rastlantının hareket kanunlarını kendi haline bırakması, geliştirmesi, teşvik etmesi istenen; rastlantı karşısında güvenliği sağlamaktan ziyade rastlantının hareket özgürlüğünün güvenliğini sağlaması gereken bir devlet biçimi. Adam Smith’in Ulusların Zenginliği’nde özgürlük ve güvenliğin daima yan yana kullanıldığına dikkat çeken Mark Neocleous (2011: 34), buradaki güvenlik hassasiyetinin, bireylerin hak ve özgürlüklerinden çok piyasaların ihtiyaç duyduğu güvenlik ihtiyacı olduğunu vurgular. O nedenle, piyasaların güvenliğinin sağlanması, insan özgürlüğünün gerçekleşmesi ile eş tutulur. Bu nedenle, Neocleous’a göre (2011: 40) piyasaların ve riskin güvenliği adına yapıldıkları sürece liberalizm, aslında özgürlüğe gelebilecek otoriter ve mutlakiyetçi saldırılara ses çıkarmayacaktır.

Dolayısıyla Foucault, liberal iktisat düşüncesi ile birlikte güvenliğin ön plana çıkmasını egemen iktidarın toplum üzerindeki merkezi rolünü yitirmesi olarak okur. Artık devlet, bütün yasama ve yargı gücüyle birlikte riskin bertaraf edilmesi amacıyla değil onun serüvenlerine eşlik etmek amacıyla konuşlandırılmıştır. Bu durum esasında, disiplinci denetim yoluyla insan bedenini hedef alan iktidarın anatomopolitikası ile düzenleyici denetim yoluyla nüfusu hedef alan iktidarın biyopolitikası, yani ölüm yerine hayatı merkez alan yeni iktidar paradigmasının doğuşunu haber vermektedir.

Bilindiği gibi Foucault’ya göre (2010: 102) egemen iktidarın disiplinci yönetim teknikleri, “bir makine olarak ele alınan bedeni merkez almıştır: Bu bedenin terbiyesi, yeteneklerinin artırılması, güçlerinin ortaya çıkarılması, yararlılığıyla itaatkârlığının koşut gelişmesi, etkili ve ekonomik denetim sistemleriyle bütünleşmesi” gibi iktidar uygulamalarını içermektedir. 17. yüzyılın sonu ve 18. yüzyıl boyunca gelişen bu iktidar teknolojisi (anatomopolitika), insanları gözetlenecek, eğitilecek, kullanılacak ve cezalandırılacak nesnelere dönüştürmeyi amaçlar (Foucault, 2003: 248). Hobbesçu devlet modelinin örneklediği gibi, “disiplin, hiçbir şeyin kendinden kaçmasına izin vermez. Yalnızca bir şeylerin yapılmasını engellemekle yetinmez; disiplinin ilkesi, tam da en küçük şeylerin kendi haline bırakılmaması gerektiğidir” (Foucault, 2013: 44). 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren klasik liberal iktisadın doğuşuyla birlikte gelişen ikinci iktidar tekniği (biyoiktidar) ise, “tür-bedeni, canlı varlığın mekaniğinin etkisinde olan ve biyolojik süreçlerin dayanağını oluşturan bedeni merkez almıştır: Bollaşma, doğum ve ölüm oranları, sağlık düzeyi, yaşam süresi ve bunları

etkileyebilecek tüm koşullar önem kazanmıştır.” (Foucault, 2010: 103). Bedenin disipline edilmesinden çok ortamın güvenli kılınmasına dayanan bu iktidar biçimi yapmaya bırakır (laisse faire!). Neocleous’un da işaret ettiği gibi her şeyi kendi haline bırakmaz ancak “fiyatları yükselmeye bırak(ır), tahılların ender bulunmasını yerleşik hale gelmeye bırak(ır), genel azlık musibeti yerleşmesin diye insanları aç kalmaya bırak(ır)” (Foucault, 2013: 45). Böylece, insanın tür olarak hayatı üzerinde, doğum, ölüm, üretim, tüketim, hastalık gibi biyolojik süreçlerin düzenlenmesi yoluyla bir “ayarlama” yapılmaktadır. Foucault, 18. yüzyıl boyunca yerleşen biyoiktidar biçiminin giderek yaşama biçimine, yaşamın nasılına müdahale hakkına dönüştüğünü öne sürer. Foucault’nun liberalizmi bırakınız yapsınlar! (laisse faire) ilkesinden ötürü bir siyasal ideolojiden çok bir yönetim tekniği olarak tanımlaması; iktidarın, yaşamın ne olduğuna değil nasılına müdahale etme biçimine büründüğünü düşünmesindendir.

2.2 Carl Schmitt: Dünya Düzeni, Üretim Düzeni ve Özgürlük

Aslında Foucault’nun liberal iktisadın yükselişi ile egemen iktidarın düşüşü arasında kurduğu bağlantı; Fransız fizyokratları ile liberaller arasındaki tartışmada gündeme gelen perspektif değişimini izlemektedir. Fransız fizyokratlarının zenginliğin kaynağı olarak tarımsal doğal verimliliği görmelerine karşılık liberaller –Adam Smith- zenginliği, işgücü ve çalışan nüfus bağlamında yeniden konumlandırmaya çalışmıştır. Fizyokratlar, özellikle kıtlığın önüne geçmek ve tahıl sorununu aşmak için, tahıl fiyatlarının yükseltilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu yaklaşım, tahılların ucuz olması gerektiği ve bu sayede de işçi ücretlerinin düşük olacağı; dolayısıyla, ticareti yapılacak malların alım fiyatlarının düşük kalacağı sonuçta da yurtdışından en yüksek miktarda altın elde edilebileceğini savunan merkantil iktisadın tam karşısında yer almaktadır. Ancak Foucault’ya göre her iki yaklaşımda da öne çıkan özellik, tarımın siyasal bir müdahalenin temeli haline gelmesiydi. İktidarın, sınırları içinde kendini gerçekleştirdiği şehrin yönetim modelinin yerini, tarımsal ürünlerin alım ve satımına, dolaşımına ve üretimine odaklanmış olmasından anlaşılabileceği gibi yeni bir iktidar ve yönetim modeli alıyordu (Foucault, 2013: 298). Diğer taraftan Foucault (2008), klasik liberal iktisadın yükselişi ile birlikte, biyoiktidar kavramının da işaret ettiği gibi, değer in ya da zenginliğin tarımsal üretim süreçlerinin yönetimi yoluyla değil ancak yaşamın üretken kılınmasıyla sağlanabileceği anlayışının önem kazanmasına dikkat çekmektedir. Yaşamın üretken kılınması elbette norm üzerinden ve yargı kararları yoluyla disiplinin

sağlanmasını amaçlayan egemen iktidar düzeninin anakronik hale dönüşmesine ve bunun yerini, güvenlik gibi yeni denetim stratejilerine bırakmasına işaret ediyordu.

Ancak bu noktada, Foucault'nun biyoiktidarın tarihsel olarak doğuşunu açıklarken özellikle toprağa el koyma gibi egemen iktidara özgü stratejilerle bağıni gözden kaçırdığını vurgulamak gerekir. Schmitt'in *The Nomos of Earth* (2006b) ve "Appropriation/Distribution/Production" (1993) gibi metinlerine baktığımızda aslında biyoiktidar düzeninin içinde gerçekleştiği coğrafi ve mekânsal uzamın nasıl şekillendiği hakkında bir fikre sahip olmak mümkündür. Schmitt toprak sahibi sınıfların bakış açısını benimseyerek, toprağa el koyma ile kıtlık arasında bir bağlantı kurar ve yeni dağıtım ve üretim biçimlerinin temelde bu soruna çözüm bulma arayışının ürünü olduklarını savunur. Nitekim Schmitt'e göre (2006b: 331), liberalizmin özgürlük anlayışı gücünü, üretkenliği sürekli olarak yoğunlaştıran, arzu ve olanakları durmaksızın yenileyen bir ekonomik düzen fikriyle uyumlu olmasından almaktadır ki bu sayede kıtlık sorununun ütöpic bir gelecekte tümüyle aşılması mümkün olacaktır.

Schmitt, klasik liberalizmin sürekli büyüme ütopyasının ancak küresel çerçevede ortaya çıkan mekânsal siyaset bağlamında ele alındığında doğru anlaşılabilceğini savunur. 15. Yüzyılın başlarında Yeni Dünya'nın keşfinden önce bir "dünya düzeni" anlayışının olmadığına dikkat çeker. Schmitt, klasik liberalizmin kesintisiz büyüme arzusunun –ki biyoiktidarın ekonomik bağlamını oluşturmaktadır– ancak bu yeni coğrafi mekânın açık serbest ufku içinde mümkün olabildiğini göstermeye çalışır. Dolayısıyla, Schmitt'in işaret ettiği şey, egemen iktidarın tasarruflarından bağımsız ve onu gayri meşru hale dönüştüren bir liberal özgürlük doktrininin, egemen devletler-arası bir düzen ve zor yoluyla toprağa el koyma faaliyeti olmaksızın tasavvur edilemeyeceğidir (Schmitt, 2006b: 80). Bu açıdan, Schmitt'in çalışmasının önemi, klasik liberal iktisadın "biyoiktidar yoluyla", yani yaşamın üretken kılınması yoluyla sürekli büyüme amacını gerçekleştirebilmesinin, sömürgeci emperyal güç mücadelelerini gerektirdiğini söylemiş olmasıdır.

Schmitt, *Siyasal Kavramı*'nda geliştirdiği, egemen iktidarın ayırt edici özelliği olan norm ve istisna ayrımını başka bir deyişle dost ve düşman ayrımını; *The Nomos of Earth*'de tarihsel bir bağlama oturtmaktadır. Avrupa ulus-devleti 16. yüzyıl ile 20. yüzyılın ilk yarısı arasında geçen sürede, bir dünya düzeni oluşturarak kurulmuştur. Burada önemli olan, Avrupa egemen ulus devletin doğuşunun, Yeni Dünya'nın keşfiyle ve küresel düzen fikrinin oluşmasıyla ilişkilendirilmesidir. Başka bir açıdan, egemen karar, istisna hali, dost-düşman

ayrımı gibi hukuki kategorileştirmeler, bu yeni kurulan dünya düzeni çerçevesinde anlamlı hale gelirler. Dolayısıyla, Schmitt'in yaklaşımından hareketle, sanki egemen iktidarın ve klasik liberal güvenlik devletinin sahipsiz topraklar bağlamında bir tür suç ortaklığı içinde bulunduğu söylenebilir. Birbirine muhtaç durumdaki iki ortak gibi düşünülebilirler.

3. Düzensiz Bir Dünya Düzeni Olarak Neoliberalizm: Bir İktidar Sentezi

Neoliberalizm egemen ulus devletin payandası olduğu bir dünya düzeni öngörüyor mu? Ya da neoliberalizm de egemen iktidar ile biyoiktidar arasındaki ilişkiyi nasıl düşünmek gerekiyor? Hiç şüphe yok ki günümüz perspektifinden bakıldığında esas dönüm noktası olarak, ABD'de 1970'lerin başında yaşanan ekonomik kriz ve Bretton Woods uyumunun çöküşünü görmek gerekir. ABD'de bu çöküş süreci, üretim ve ticaretin işleyişi açısından bütün dünya ekonomileri üzerinde sonuçlar doğurdu ve dünya ekonomisi için bir yeniden yapılanma sürecine yol açtı (Stiglitz, 2002: 35). Fordizm'den post-fordizme geçiş süreci ya da "esnek birikim" olarak tanımlanan bu dönüşüm; otomasyon, geçici ve standart dışı işler, kısa süreli iş sözleşmeleri, dış kaynaklar, off shore üretim ve teknolojik yenilenme oranlarının artması gibi iş gücünün rasyonelleştirilmesini sağlayan enstrümanlar içeriyordu.

Bretton Woods uyumunun çöküşü Keynesçi politikalar doğrultusunda kurulan, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası ekonomik kurumların yeniden düzenlenmesine yol açtı. 1980'lere gelindiğinde bu kurumlar piyasaların liberalizasyonunu küresel bir strateji olarak uygulamak amacıyla, "Washington Konsensüsü"sünün nüfuzu altına girdi (Parasız, 2003: 7-8). Dolayısıyla şunu söylemek gerekir ki, küreselleşme olarak adlandırılan süreç aslında, ekonomik krize karşı ulusal bir çözüm olarak Birleşik Devletlerin içinde başlamıştı; Avrupa Birliği ve Japonya tarafından da benimsendikten sonra neredeyse dünyanın geri kalanı üzerinde ya IMF ve Dünya Bankası'nın himayesinde ya da dolaylı olarak finansal disiplin yoluyla etkili olmuştu.

Washington Konsensüsü, Birleşik Devletlerdeki ekonomik krize iki açıdan çözüm bulmaya çalışmıştı. Birincisi, ticaretin önündeki engeller en azından gelişmekte olan ülkeler için kaldırılmalı ve ABD ve AB'nin ihraç ürünlerinin yoksul ülkelere serbest ticareti teşvik edilmeliydi. İkincisi, ülkeler arasındaki karşılıklı ticari hareket en aza indirilmeliydi. Bununla beraber, ulusal finans piyasalarının zorunlu olarak serbestleştirilmesi, sıcak para hareketlerinin gelişmekte olan ülkelere akın etmesini sağladı. Günümüz uluslararası ilişkiler düzeninin bir ayırt edici özelliği varsa eğer o da, dünya finans piyasalarının görülmedik bir

şekilde bütünleşmesi ve bunun uluslararası ticaret hareketleri üzerindeki üstünlüğüdür. Finansal de-regülasyon, finansal sermaye, devlet ve merkez bankaları arasında bir dizi önemli değişikliklere yol açmaktadır: serbestleşmenin bir sonucu olarak döviz kurları, uluslararası spekülasyonun aşırılıklarına bağımlı hale gelirken; ulusal merkez bankalarının faiz oranlarını ve kredi tahsislerini belirleme gücü, uluslararası finansal piyasalar lehine azalmaktadır. Bunun bir sonucu olarak, IMF ve Dünya Bankası'nın finansal disiplin doğrultusundaki doğrudan müdahalelerine gerek kalmaksızın dünya finans piyasalarının de-regülasyonu, egemen ulus devletin ulusal ekonomi üzerindeki göreceli egemenliğini ciddi bir biçimde aşındırmaktadır. Ancak diğer taraftan finansal serbestleşme sistemik finansal risk ihtimalini önemli ölçüde artırmaktadır. Spekülatif sermaye, kriz ve dalgalanma ihtimallerini üretim düzeninin her tarafında sonuç doğuracak ölçülerde yapısal olarak üreten self-referansiyel (öz-göndergesel) yani üretimden bağımsız bir nitelik arz etmektedir (Cooper, 2004: 526).

Bu olgunun somut siyasal sonuçlarından biri devlet iktidarı ile toplum arasındaki diyalektik ilişkinin sağlandığı kurumlar olan parlamentoların, karar güçleri ve hukuki üretim kaynağı olarak yasama yetkilerinin zayıflamış olmasıdır. Bu, ulusal anayasa hukuku alanında güçler ayrılığı ilkesi açısından ciddi bir dönüşüme işaret etmektedir. Hardt ve Negri'nin (2007: 423) işaret ettiği gibi, "teminatçı, genel ve soyut norm tanımının üstüne yürütme ve yönetim işleminin ağırlığı çöktükçe bizzat hukuk figürü" değişikliğe uğramış ve parlamentolar sadece birer "temsili kurum" haline gelmiştir. Devlet ve toplumun birbirinden "maddi" olarak uzaklaşması anlamına gelen bu durum daha önce hiçbir zaman bu kadar muazzam boyutlara varmamıştır. Yönetim sistemlerinin, anayasaların, meşruiyet, temsil ve sorumlulukları yalnızca yenedünya düzeni içindeki konumlarına göre tanımlanmaktadır (Hardt ve Negri, 2007: 421). Buna göre devlet ve toplumun ayrılığını veri alan bu yeni devlet biçimi, uluslararası hukuk, uluslararası ticaret, ulusal anayasa hukuku ve sosyal hukuk alanlarını da dönüştürmektedir. Toplumsal ve uluslararası ilişkilerdeki "sözleşmesel yapı"nın dağılmasına işaret eden devlet-toplum ayrılığıyla sermayenin kamu tarafından kontrolü ve hukukun kapitalist mantığı ve savaş araçlarını düzenleme gücü ortadan kalkmaktadır. Bu durumda hukuk sermayeye bağımlı hale gelmekte; "sermayenin kumanda merkezinin halkın siyasal ve toplumsal örgütlenme sürecinden, mücadele ve kurucu iktidarların tekil dışavurum biçimlerinden ayrılmasıyla" uluslararası düzen, "küresel kumanda yardımıyla", üretimin örgütlenmesi ve işbölümünü yeniden üretmektedir (Hardt ve Negri, 2007: 421).

O halde bütün bu dönüşümler, Schmitt'in analiz ettiği egemen devletler-arası ilişkiler düzeni açısından ne gibi sonuçlar doğurmaktadır? İlk olarak, “yeni dünya düzeni” merkez-çevre ya da egemen ulus-devlet ve sömürgeleri arasındaki mekânsal ayrımlara göre anlaşılabilecek bir yapı olmaktan uzaklaşmaktadır. Sermaye hareketlerinin akışkanlığı ve kısa dönemli yatırımlarla ilgilenmesi, spekülative sermaye hareketlerinin meta-zamansal bir nitelik taşımasını gerektirmektedir. Ve bu sermayenin ulusal mekânla ilişkisini dönüştürmektedir. Sermayenin de-regülasyonu, uluslararası ilişkiler jeopolitiğinin a priori olarak kurulu kartografik bölünmeler üzerinden anlaşılamacağını göstermektedir.

Schmitt'in deyimini değiştirerek söylemek gerekirse dünya artık “mekân olarak ölçülemez.” Daha ziyade sermaye hareketlerinin zeminini teşkil eden mekanlar, spekülative yatırımın değişken dalgalanmalarına göre dönüştürülebilir topolojik ilişkiler ağını yansıtmaktadır. Sonuç olarak, uluslararası ilişkilerin yeni nomosu, Schmitt'in egemen devletler-arası dünya düzenini yansıtmaktan çok uzaktır. O halde bu yenedünya düzeni sorunsalıyla ilişkili olarak iktidar temasını yeniden düşünmek gerekiyor.

The Nomos of Earth'te Schmitt'in, Avrupa Devletlerinin Yeni Dünyaya doğru genişlemesini, çatışma alanını her yere ihraç ederek “içerdeki çatışmadan kurtulmanın”, Avrupalı devletlerarasındaki husumetin bertaraf edilmesinin bir yolu olarak tanımladığı hatırlanacaktır. Diğer yandan genişlemenin bugünkü aşaması, ABD'nin kendi içindeki bir finansal krizden kurtulmanın, riski her yere ihraç ederek 1970'lerin başında gerçek ve içkin bir tehdit olarak görünen sermayenin kaçma riskinden kaçınmanın bir yolu olarak tanımlanabilir. Yeni Dünya, Avrupa Emperyalizmi döneminde emperyal yayılma açısından “serbest bölge”yi temsil ederken; küreselleşme süreci, Washington Konsensüsü ile zorla açılan “serbest spekülative hareket kuşakları” yoluyla ABD ve diğer gelişmiş ekonomilere, kolonyalizm sonrası dönemde emperyal yayılma projesini yenileme fırsatı sunmaktadır.

Schmitt'e göre, “istisna halinin ilanı”, egemen Avrupa ulus devletinin en karakteristik şiddet aracıydı. Neoliberalizm, egemen istisna halinin dışında başka bir şiddet aracı daha icat etmektedir: uluslararası rekabet koşullarına ayak uyduramayan dünyanın herhangi bir bölgesi üzerinde demoklesin kılıcı gibi sallanan her an var olan istisna hali.

4. Sonuç

Şimdi neoliberalizmin bu özgül koşullarından hareketle başlangıçtaki sorumuza geri dönebiliriz. Neoliberalizm, egemenlik, güvenlik, şiddet arasındaki bağı nasıl etkilemektedir?

Bilindiği gibi Schmitt, egemen iktidarı, doğrudan doğruya güvenliğin sağlanmasına ilişkin bir karar ile ilişkilendirir: Egemenlik (ve dolayısıyla devletin kendisi) kamusal düzen ve güvenliği neyin oluşturduğunu belirleme gücüne dayanmaktadır. Bu anlamda Schmitt, liberalizmin ekonomik risk alma doktrininin egemen ulus-devletin yasama gücüne özerklik tanıyan bir çerçevede düşünmektedir.

Ancak, neoliberalizmin ethosu, ekonomik risk almanın ufuklarını radikal bir şekilde dönüştürmesini gerektirdiği için, hem klasik liberalizmin, Keynesçiliğin düzenleyiciliğine hem de egemen devletin müdahaleciliğine karşı çıkar. Neoliberalizm deyim yerindeyse liberal ekonominin temelinde yatan ontolojik risk unsurunu ulusal olmaktan çıkarmaktadır. Risk, herhangi bir devlet müdahalesinin düzenleme alanının dışında oluşmaktadır (Cooper, 2004: 529). O halde devletin egemenlik karakterinin tümüyle işlevsiz hale geldiğini mi söylemeliyiz? Pek öyle olduğu söylenemez.

Elbette neoliberalizm, uluslararası ekonominin herhangi bir ulusal siyasal otoritenin yönetebileceği yeterlilik ve meşruiyet sınırının çok ötesine taşıdığına işaret etmektedir. Buna göre, neoliberal söylemdeki genel kabul, eğer ekonomik risk alma özgürlüğünü teşvik etmek istiyorsak, öncelikli olarak küresel ekonomik hareket alanı ile ulusal siyasal iktidar arasındaki kopuşun teminat altına alınması gerektiğidir. Ekonomik güvensizlik, sadece finansal düzensizleşmenin kaçınılmaz bir sonucu değil, çok daha önemlisi küresel ekonomik büyümenin gerçek kurucu ilkesidir: “Hatırı sayılır bir güvensizlik düzeyi olmaksızın sistem işlemez.”

Bu perspektiften bakıldığında, piyasa sadece denetim dışı değil ayrıca doğası itibarıyla kontrol edilemezdir. Uluslararası sermaye hareketlerindeki dalgalanmalara açık olan piyasa, ulusal düzeyde ne güvenli bir biçimde öngörülebilir ne de etkili bir şekilde kontrol edilebilir. Doğrusunu söylemek gerekirse neoliberal söylemde, düzensizleştirilmiş sermayenin şiddetle ilişkisi, devletin karar gücüne, devletin, “güvenliği neyin oluşturduğuna karar verme gücüne” baskın gelmektedir. Gerçekten de bütün dışardan müdahalelere karşı korunması gereken aslında düzensizleştirilmiş sermayenin temel güvensizliğidir. Devlet neoliberalizmde bir şekilde inkâr edilemez bir siyasal ve askeri meşruiyete sahipse de, küresel ekonomik risk alma tarafından temsil edilen daha yüksek bir özgürlük düzenine bağlı kılınmıştır. Egemen devletin kararcılığı, a priori olarak ekonomik güvensizliğin hizmetine seferber edilir. Biri diğerinden ayrılamaz.

Ekonomik düzensizleşme ethosunu bir şekilde benimseyen ülkelerde giderek artan acımasız sınır kontrolleri, göçmenler üzerindeki sınırlamalar ve siyasal alanın daraltılma çabalarını bu çerçevede yorumlamak gerekir. Dolayısıyla neoliberalizmin nomosu, devletin egemen (doğru) kararcılığının düzensizleştirilmiş sermayenin ekonomik şiddetiyle birleşmesine işaret etmektedir. Siyasal alanın egemen iktidar yoluyla düzensizleştirilmiş sermayeye göre ayarlanmasının en vahim sonucu ise Colin Crouch (2004) gibi yazarların “post-demokrasi” olarak tanımlamayı tercih ettikleri demokrasi kaybını beraberinde getirmesidir. Zenginlik ve iktidarın ayrıcalıklı küçük bir kesimin elinde toplandığı bu yeni toplumsal ve siyasal ortam giderek demokrasi öncesi koşulları hatırlatmaktadır. Kaderleri küresel ekonominin işleyişine ve döngüselliğine bağımlı kılınmış olanlar siyasete katılmak istediklerinde ve bunu “antagonist” bir reddiye içinde yaptıklarında suçlu konumuna düşecek ve eylemleri “barışık toplum yasasının dışında seyreden bir hastalık ya da terörden” başka bir anlam taşımayacaktır. Egemen iktidar yapısını sorgulamak ancak liberal demokratik mutabakatın akliliği çerçevesinde kabul edilebilir olacaktır. Bu nedenle Jacques Rancière siyasalın sonunu, bir tür idare sanatı olarak siyasetin, ekonomik gelişmenin veya büyümenin “doğal ve barışçıl hareketiyle özdeşleştirilmeye” başlanmasının sonucu olarak görürken bu noktaya işaret etmektedir:

Belli bir siyasetin sonu fikri kendini şöyle ortaya koymaktadır: üretimle ve bireylerle grupların üremesiyle ilgili tüm etkinlikler nasıl sekülerleştiyse siyaseti de öyle sekülerleştirmek; iktidara bağlı yanılsamaları, bir özgürleşme programı ve mutluluk vaadi olarak sunulan iradeci siyaset sanatı temeline bağlı yanılsamaları terk etmek. Siyasal potestas’ı (erk) herhangi bir fikrin imperium’unun (egemenlik) ya da bir grubun telos’unun içine yedirmekten vazgeçmek; bunun yerine, siyasal potestas’ı çalışma, mübadele etme ve keyif alma türü sekülerleştirilmiş etkinliklerin gücüne yaklaştırmak; dünyanın ritmleriyle, şeylerin akışıyla, enerjilerin, arzuların ve enformasyonun dolaşımıyla eşzamanlı bir siyaset pratiği tasarlamak; öyle ki siyaset bütünüyle şimdiki zaman içinde yer alan bir pratik olsun, gelecek ise. . . şimdiki zamanın yayılmasından ibaret olsun. İşte gerçekçi zihinlerin gördüğüne göre vardığımız yeni zamansallık. . .

KAYNAKÇA

Agamben, G. (2001). *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*, Türkmen, İ. (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Agamben, G. (2006). *İstisna Hali*, İstisna Hali, çev. K. Atakay, İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Cooper, M. (2004). Insecure Times, Tough Decisions: The Nomos of Neoliberalism, *Alternative: Global, Local, Political*, 29 (5) 515-533.
- Crouch, C. (2004). *Post-Democracy*, Cambridge: Polity Press.
- Foucault, M. (2003). *Toplumu Savunmak Gerekir: 1976-1977 Ders Notları*, Ş. Aktaş (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978—1979*, G. Burchell (Çev.), New York: Palgrave Macmillan.
- Foucault, M. (2010). *Cinselliğin Tarihi*, H. U. Tanrıöver (Çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2013). *Güvenlik, Toprak, Nüfus: 1978-1977 Ders Notları*, F. Taylan (Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Hardt, M. ve A. Negri. (2007). *Dionysos'un Emeği: Devlet Biçiminin Bir Eleştirisi*, E. Başer (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hobbes, T. (1995). *Leviathan*, Lim, S. (Çev.) İstanbul: YKY.
- Hünler, S. Z. (2003). *Dört Adalı: Hobbes, Locke, Berkeley, Hume*, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Laval C. & Dardot, P. (2012). *Dünyanın Yeni Aklı - Neoliberal Toplum Üzerine Deneme*, Ergüden, I. (Çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Neocleous, M. (2011) *Güvenlik, Şiddet ve Savaş*, Çorbacıoğlu, G. (Çev.), İstanbul: Dipnot.
- Parasız, İlker. (2003). *İkinci Kuşak Kalkınma Politikaları ve Reformlar*, Bursa: Ezgi.
- Schmitt, C. (1993), Appropriation/Distribution/Production: Toward a Proper Formulation of Basic Questions of any Social and Economic Order (1953), *Telos*, 1993 (95): 52-64.
- Schmitt, C. (2002). *Siyasi İlahiyat*, E. Zeybekoğlu (Çev.), Ankara: Dost Yayınları.
- Schmitt, C. (2006a). *Siyasal Kavramı*, E. Göztepe (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları.
- Schmitt, C. (2006b). *The Nomos of the Earth: in the International Law of the Jus Publicum Europaeum*, Ulmen, G. L (Çev.), New York: Telos Press.
- Stiglitz, J. (2002). *Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı*, Taşcıoğlu, A. & Vural, D. (Çev.), İstanbul: Plan B.
- Ranciere, J. (2007). *Siyasalın Kıyısında*, A. U. Kılıç (Çev.), İstanbul: Metis.